

„Mozart” és „Fekete” Egy hírszerzési dosszié különös története II. rész

Együttműködés és az első kételyek, 1962. november – 1963. június

„Mozart” együttműködése a magyar hírszerző szervekkel az első vatikáni zsinat lezárása és XXIII. János pápa halála közötti időszakban érte el csúcspontját.¹ Találkozásai a „Fekete” fedőnevű tiszttel egyfajta barátsággá alakultak, melynek fejlődését pontosan lejegyezték: munka-ebédek és vacsorák, hivatalos fogadásokra szóló meghívások, ajándékok cseréje, de mindenekelőtt tekintélyes mennyiségű szóbeli és írásos információ. 1962. november 19-én „Mozart” arról értesítette beszélgetőtársát, hogy a Szentszék egyáltalán nem elégedett a magyar delegáció tevékenységével. A vatikáni hatóságok attól tartva, és nem minden ok nélkül, hogy a kommunista titkosszolgálatok beszivárognak, megszervezték a Rómába érkező delegációk szigorú ellenőrzését. Kikérdezték a zsinati atyákat és kísérőiket tevékenységükkel és általánosabban hazájuk katolikus egyházának helyzetével kapcsolatban. Válaszaik, melyek sokszor zavarosak és egymásnak ellentmondóak voltak, kedvezőtlen benyomást keltettek a pápai udvarban, mely meg volt győződve arról, hogy a Kádár-rendszer egyházpolitikáját túlságosan kedvező színben tüntették fel. „Mozart” még azt is hozzáfűzte, hogy a Vatikáni Államtitkárság egy másik funkcionáriusa a magyar püspököktől kapott egyik jelentés lapszélén azt a megjegyzést tette, hogy „a kapcsolat sok kívánnivalót hagy maga után”.² Két héttel később Kusen saját jószántából bemutatta első gépelt jelentését, egy cím nélküli, négyoldalas, olaszul írt szöveget, mely a vége felé járó zsinat első periódusának elemzését tartalmazta. A két különösen fontos pont az „újító csapat” tényleges ereje és XXIII. János pápa szerepe volt:

„Az »újítók« csoportja egyértelműen nem egységes és összetartó azok miatt a támadások miatt, amelyet a pápai udvar ellen indítottak. Jó néhány latin-amerikai püspök például kész szembenézni azzal a veszéllyel, hogy országában erősödik a felforgató tevékenység, amely ellen politikai-szociális téren keresik a megoldást, de negatívan reagál, amikor például arról van szó, hogy a Szentírás dogmatikus értelmezésén túl kellene lépni, elősegítve ezzel a tudományos kutatások fejlődését. Az angolszász világ püspökei nem tudják teljesen elfogadni a kellő »nagyvonalúságot«, amit sok más zsinati atya kér (nyílt ellenzékben a pápai udvarral), felismerve a történelmi és politikai valóságot és az ebből következő szükségszerűségeket, melyekre a keleti és a római egyház közeledése és végső egyesülése miatt van szükség, mert a vezető kapitalista országok főpapjai egyértelműen attól félnek, hogy az ortodox és a katolikus egyház egyesülése miatt ez utóbbinak politikai-ideológiai téren is kompromisszumokat kellene kötnie [...] A zsinati terem vitáira mindig a politikai félelem árnyéka vetült: a katolicizmus és a szocializmus együtt élése esetén a Szentszéknek meg kell hajolnia, ha a világban mindenütt jelentkező radikális változásokat túl akarja élni; vajon ez lesz, ami majd az egyház és a keresztény vallás végét fogja jelezni? Ez a félelem széles körben elterjedt az olasz katolikus hierarchiában és ezért jobbra az olasz püspökök azok, akik felsorakoztak Ottaviani bíboros dogmatikája mögé, aki – értsük meg jól – leginkább ellenzője a kereszténydemokrácia [sic!] részéről a szocializmussal történő bármiféle politikai megegyezésnek, és további szövetséget akar az úgynevezett »szabad«, azaz kapitalista világgal [...] A pápa ilyen »modern és liberális« magatartását ellenzők (nagyon sokan vannak a Szentszék államtitkárságán és azok között a jezsuita atyák között, akik a Vatikán propaganda- és hírszerző szolgálatát vezetik) állítják, hogy XXIII. János nem hajlana a szocialista világgal kötendő kompromisszum felé, ha a tőle elválaszthatatlan személyi titkára, Mons. Capovilla, akit »félíg marxistának« tartanak, nem lenne rá negatív hatással. Az mindenesetre tagadhatatlan, hogy a pápa elődjéhez, XII. Piuszhoz képest teljesen más politikai, lelki és morális elveket adott a zsinatnak. Halála előtt XII. Pius már tervezte a jelenlegi ökumenikus zsinat összehívását, de nem a megbékélés elterjesztése jegyében, hanem hogy egy keményvonalas bátya formájában erős dogmatikus gátat tudjon felállítani a szocializmussal

szemben, mert így remélte elérni a keresztény egyházak unióját [sic!], mely unió katonai jellegű és nem irgalmas és könyörületes, ahogy azt XXIII. János akarta.”³

A „Mozart” elemzését kísérő, Budapestnek szánt jelentésben az érintett tiszt meglepve konstataulta, hogy az idős újságíró, a külföldi munkára Budapesten toborzott *„félszeg titkos ügynökökkel”* ellentétben hihetetlen gyorsasággal és diszkrécióval adta át neki a gépelt iratokat tartalmazó aktacsomagot azon a fogadáson, amit a magyar legáció adott az olasz fővárosból távozni készülő zsinati atyák tiszteletére. Az elemzések értelmezésekor, írja a tiszt, *„fontos megvizsgálni a klerikális emigráció irányultságát is”*; utalás volt ez azokra az egyházi személyekre, akik 1945–48-ban távoztak az országból, és akik a Falconieri Palotában található Pápai Magyar Intézetet vezették teljesen szemben állva a kommunistahatalommal.⁴ „Tarnai” – azaz a római rezidentúrát vezető Földes György őrnagy – nem mulasztotta el annak fontosságát kiemelni, hogy „Mozart” személyét utólag is ellenőrizni kell.

December 15-én „Fekete” mérlegelte a helyzetet, miután hosszú beszélgetést folytatott „Mozart”-tal annak múltjáról, melyről jelentős új életrajzi elemek derültek ki: édesanyja angol (innen eredt a több világnyelv ismerete), a szocializmushoz való közeledése már a „középkolától” megkezdődött, és a Németországban megkezdett, majd 1924-től 1929-ig Olaszországban folytatott, de be nem fejezett egyetemi tanulmányok alatt, de mindenekelőtt 1931-ben a római német nagykövetség sajtóattaséjának történő kinevezése során és ezután a második világháborúban való részvétele alatt egyre csak fokozódott. 1934-ben a nemzetiszocialista hatóságok kizárták a diplomáciai testületből egy olasz nemesasszonnyal való kapcsolata, majd házasságkötése miatt. Berlinbe ment, hogy magyarázatot kérjen, ott azonban Joseph Goebbels parancsára letartóztatták, és rövid fogva tartás után csak a külügyminisztérium közbenjárására engedték szabadon. Az első találkozásokhoz képest „Mozart” sokkal részletesebben beszélt a Canaris szolgálatában betöltött szerepéről: a megszálló hatóságok biztosították arról, hogy katonai kémkedésért cserében visszakapja német állampolgárságát, és garantálják személyes biztonságát. Hozzátette, hogy az őt foglyul ejtő amerikai hatóságok hajlottak arra, hogy a náci katonai vezetőkkel való kapcsolata miatt halálra ítéljék, de hála a felesége és a családja angol kapcsolatainak, megmenekült. A nyomozást az angol hatóságok folytatták, melyek rávették arra, hogy működjön együtt velük Rómában, mint összekötő tiszt. Miután 1946-ban ott hagyta e megbízatást, „Mozart”-ot a Vatikáni Rádió⁵ alkalmazta. „Fekete” több ízben beszélgetett Loueslati Slaheddinnel is Gottfried Kusenről, aki szerint „Mozart” a bonni kormánynak is dolgozott, jelentéseket küldve az olasz politikai helyzetről. „Feketének” arra a kérdésére, hogy a nyugatnémet kormány miért fordult inkább egy szabadúszó újságíróhoz és nem a saját római követségéhez, Slaheddin egyszerűen azt válaszolta, hogy *„»Mozart« a német diplomatákhoz képest sokkal tájékozottabb, és információi hitelt érdemlőbbek.”⁶*

Még érdekesebbnek bizonyult forrásának kapcsolati hálójáról a „Fekete” által készített térkép. „Mozart” állandó kapcsolatban állt a Vatikáni Rádió és a jezsuita rend vezetőivel, ismert különböző vezetőket a Vatikáni Államtitkárságon (Agostino Casarolit még nem, őt magyar kérésre 1963 tavaszán környékezte meg), például Monsignor Capovillát, akivel kitűnő kapcsolatban állt, és rajtuk keresztül XXIII. János pápát is, akiről azt állította, hogy háromszor beszélt vele.⁷ Kiderült az is, hogy „Mozart” kapcsolatban állt sok olasz újságíróval és külföldi, elsősorban német és svájci tudósítóval. Ezenfelül barátságot ápolt olasz politikusokkal, legfőképpen az Olasz Szocialista Párt balszárnyához tartozó Lelio Bassóval és Paolo Vittorellivel, és nem utolsósorban számos nyugati (NSZK), szocialista (Szovjetunió, Magyarország, Románia, Lengyelország és Bulgária) és el nem kötelezett (Jugoszlávia, Tunézia, Algéria, Marokkó) diplomáciai képviselővel is jó viszonyban volt.

Annak ellenére, hogy „Fekete” igyekezett kapcsolatuk „baráti” jellegét biztosítani, világos volt, hogy ha a magyar hatóságok erőltetnék „Mozart” leleplezését, annak súlyos következményei lennének:

„Összegezve, sokat tudunk Mozartról, de mégis az a véleményem, hogy igen komplikált ügygel állunk szemben. Minél többet tudunk róla, annál több tisztázatlan pont merül fel. Személyét továbbra is tanulmányozzuk. Javaslatom az, hogy egyelőre ne kérjünk kifejezetten információkat tőle, de ha ad, azt elfogadjuk tőle az általa hangoztatott barátság alapján.”⁸

1963. január 9-én Fóti osztályvezető még világosabban fejezte ki magát; attól a pillanattól kezdve, hogy egyértelművé vált, „Mozart” „önzetlen” segítségével jelen van néhány nyugati szolgálat, arra figyelmeztették a római rezidentúrát, hogy tartsák meg a kapcsolatot, de ne fogadjanak el tőle semmilyen írásos anyagot, és folytassák tovább életrajzának „sötétebb korszakára”, az 1934–1944 közötti időszakra vonatkozó kutatásokat.⁹

Eltekintve a „Mozart” őszinteségét illető gyanakvás jogosságától, az operatív központ bizalmatlansága az 1956 utáni Magyarországon dolgozó állambiztonsági tisztek jellemző ideológiai előítéletéből táplálkozott, ami azonban összeegyeztethetetlen volt a hírszerzési játszmák bonyolult dinamikájával. Lényegében nemcsak azt kérték egy „idegen jelölttől” – aki a harmincas években kényszerűségből hontalan, majd a háború után nyugatnémet állampolgár lett –, hogy hitelt érdemlő és maximálisan diszkrét információkkal szolgáljon, hanem hogy ideológiailag megbízható legyen, és garantálja feddhetetlen múltját is. A magyar titkosszolgálat több mint két éven keresztül befektetett energiája nagy részét paradox módon nem arra fordította, hogy minél jobban felhasználja őt, hanem, hogy nagy fáradtsággal, és amint látni fogjuk, felületesen, a múltjában rejlő fehér foltokat tisztázza.

„Mozart” éppen a zsinat első és második ülészaka közötti szünet hónapjaiban látta el beszélgetőtársát a hetente vagy kéthetente tartott találkozások alkalmával sorsdöntő jelentőségű információkkal a vatikáni diplomácia szándékairól. A tapasztalt német újságíró nemcsak bizalmas forrássá, hanem kommunikációs csatornává is vált a Szentszék és Kádár Magyarországa között, amit mindkét fél tudatosan ki is használt céljai érdekében. XXIII. János pápa, akinek egészségi állapota 1963 első hónapjaiban rohamos hanyatlásnak indult, úgy tűnt, hogy irányt váltott, és bizalmas beszélgetést engedélyezett a magyar hatóságokkal a katolikus egyház státuszára és a Mindszenty-ügy megoldásával kapcsolatos vatikáni tervek vonatkozóan.¹⁰ Február végén „Mozart” a 21-én lezajlott püspöki konferencia részletes beszámolóját nyújtotta át: az áprilisi választás előestéjén az olasz püspökök egy, a balközepep támogató nyilatkozatot és ilyen értelmű pásztorlevelet adtak ki. Giuseppe Siri bíboros, akit a konzervatív szárny egyik legfőbb képviselőjének tartottak, kijelentette, hogy támogatja a Fanfani-kormányt, melyet az egyetlen alkalmas eszköznek tart a baloldal előretörésének megakadályozására. A magyar kommunista kormány felé való nyitás jeleként az Államtitkárság a Pápai Magyar Intézet bezárását fontolgatta, melyet a budapesti hatóságok a „reakciós propaganda” egyik központjának, a Vatikán és a magyar papság közötti titkos kommunikációs csatornának tartottak.¹¹

Azokban a hetekben tovább erősödött a Szentszék kapcsolatépítési hajlandósága Moszkvával és a szovjet tömb országaival.¹² Március 7-én a pápa magánkihallgatáson fogadta Alekszej Adzsubejt, aki nemcsak az *Izvesztyija* című lap felelős szerkesztője volt, hanem köztudottan Nyikita Hruscsov SZKP-első titkár veje, és akit felesége is elkísért római útjára. A látogatás jelentős médiaérdeklődést váltott ki, de vatikáni körökben ellentmondásos volt a fogadtatása.¹³ Egy március 10-i olasz nyelvű jelentésben „Mozart” a befolyásos szovjet újságíró látogatásának teljesen „politikai” magyarázatát adta, mely szerint a Szovjet Kommunista Párt főtitkárának római látogatását készíti elő, amit a pápa nagyon akart, és a köztársasági elnök, a baloldali kereszténydemokrata Giovanni Gronchi is támogattott.¹⁴ Alig néhány hét múlva XXIII. János „*Pacem in Terris*” című, innovatív, „politikus” enciklikájának megjelenése után következett a leleplezés, melyben „Mozart” megvillantotta rendkívüli hírszerzői képességeit:

„Mozart 1963. április 18-án szóban az alábbi információkat adta: Április 14-én húsvét vasárnapján ebédvendége volt Ottaviani kardinális titkára – nevét nem említette –, vele a késő esti órákba nyúló beszélgetést folytatott. A beszélgetésről csupán néhány részletet közölt Mozart. Az államtitkárság a pápa kívánságára egy találkozót készít elő Hruscsov és XXIII. János pápa között. A tárgyalások az időpontra vonatkozóan befejeződtek. Ezek szerint a találkozó a Vatikánban június 15-én lesz. Protokoláris [sic!] sorrendben először a pápával találkozik Hruscsov elvtárs, majd egy rövid udvariassági látogatást tesz Cicognani kardinálisnál. A találkozásonak a híre mély megdöbbenést váltott ki az Ottaviani vezette konzervatív csoportban. Ottaviani – titkára közlése szerint – annyira fél a találkozás létrejöttétől, hogy nem állotta kijelenteni, legszűkebb munkatársai körében, hogy egyedüli

mentség lehet a találkozó meghiúsulása érdekében, a pápa halála. A titkár szerint Ottaviani mindennapi imáiban a pápa halálát kéri az istentől [sic!], mint egyedüli mentséget az »egyház fejedelemségének« végleges lezülése ellen. A pápa egészségügyi állapota sajnos – jegyezte meg Mozart – nagyon aggasztó. Az utóbbi hónapban 30 kg-ot veszített testsúlyából. A húsvétot megelőző héten három esetben lett rosszul a pápa, eszméletét veszítette el minden esetben. A pápa orvosa szerint csodával lesz határos, ha a pápa megéri a június hónapot. A húsvéti ünnepek alatt Padre Smidth [helyesen: Schmitz] német munitens Cadenabbiába, Adenauerhoz leutazott, aki az ünnepeket kedvenc helyén töltötte, hogy tájékoztassa a legfontosabb vatikáni eseményekről a nyugat-német kancellárt. Schmidt közölte többek között Adenauerral, hogy létrejött a megállapodás, hogy június 15-én Hruscsov és a Pápa között találkozó lesz. Adenauer a hír hallatára rendkívül ideges lett, kijelentette, hogy ez már minden normális képzeletet felülmúl. Adenauer 3 esetben kirohant a megbeszélés helyszínéről, hogy felindultságát csillapítsa. Majd közölte Schmidttel, hogy a bonni kormány által a vatikáni rádió, afrikai országok felé sugárzott adás finanszírozására megszavazott 650 millió lírás összeg folyósítását beszüntetik. Indokként az Adzsubej látogatását és most pedig az előkészületben levő Hruscsov látogatását vetette fel. Kijelentette Adenauer, hogy a nyugat-német kormány nem hajlandó hozzájárulni a Vatikán kommunista barát politikájához. [...] Közölte Mozart, hogy Ottaviani kardinális kihallgatást kért a pápától a »Pacem in Terris« c. enciklika megjelenése után és nyíltan kifejezte nemtetszését, és merész »előrehaladásnak« jelentette ki az enciklikában foglaltakat, úgy értékelte, hogy a kommunizmus reális létezése óta az első olyan pápai enciklika, amely közvetlen tárgyalást (colloquio diretto) kezdeményez a kommunista világgal.”¹⁵

Talán a részvétel és a történeti események befolyásolása miatti izgalom okán „Mozart” beszámolója olyan jelentős forráson alapult, mint Ottaviani személyi titkára, a jezsuita Sebastian Tromp, a II. Vatikáni Zsinat előkészítő bizottságának titkára, és azt a mélységes emberi és politikai bizonytalanságot tükrözte, melyben a katolikus világ vergődött. Abban az információáradatban, mely e lázas tevékenységű hónapokban a római diplomáciai képviselőket jellemezte, a magyar kémek „Mozart”-nak köszönhetően még az olyan nagyon befolyásos nyugati szervezettel is lépést tudtak tartani, mint az egyesült államokbeli.¹⁶ A magyar közleményeket a Vatikán által megkezdett keleti politikája nyugatnémet fogadtatásával kapcsolatban a Massimo Faggioli olasz egyháztörténész által idézett diplomáciai forrásokkal összehasonlítva, feltételezhetjük, hogy 1963 döntő jelentőségű tavaszán a római követségről hazaküldött jelentések jelentős mértékben a Kusentől bizalmas úton kapott információkon alapultak.¹⁷ A Kusen nyújtotta információk döntő hatással voltak a magyar hatóságok magatartására a Szentszékekkel megkezdett tárgyalások folyamán. Az a tudat, hogy a pápai udvar belső megosztottságát saját előnyükre fordíthatják, a kommunista Magyarországot arról biztosította, hogy jelentős előnyre tesz szert az 1964. szeptember 15-ei részleges megegyezéshez vezető tárgyalások folyamán, melyet annak az időszaknak a főszereplői és néhány történész is a vatikáni keleti politika első szakasza legjelentősebb eredményének tartanak, de amit keményen elleneztek a pápai udvar konzervatív csoportjai és a magyar alsópapság legnagyobb része is.¹⁸

1963. március 27-én „Mozart” értesítette magyar kapcsolatát, hogy a Szentszék meg van már győződve arról, hogy meg fog tudni egyezni a Kádár-kormánnyal. Magyarországnak érdekében állt ugyanis, miután széles körű amnesztiát nyújtott sok ezer politikai elítéltnak, hogy Mindszenty bíboros forradalom utáni vitás helyzetét megoldja. Mivel, mondta szóban „Mozart”, a zsinaton részt vevő magyar bíborosokkal beszélgetve XXIII. János pápa megértette, hogy Mindszentyt sem ők, sem az alsópapság nem látnák már szívesen a magyar katolikus egyház élén, a pápa megbízta a bíborosokat avval, hogy győzzék meg Mindszentyt, fogadja el a magyar hatóságok nyújtotta esetleges kegyelmet, és menjen Rómába, ahol a pápai udvar fontos pozíciót biztosít számára. A pápai államtitkárság „irracionalisnak” tartotta mindazonáltal Mindszenty makacs követelését, hogy jogi rehabilitációban részesüljön. Annak elutasítása a bíboros részéről, hogy személyes helyzetét, melyet morális és politikai problémák határoztak meg, egy általános egyezségnek alárendelje, arra kényszerítették Rómát, hogy Budapestre küldje Franz König bíborost, bécsi érseket, aki Mindszenty bizalmát bírta.¹⁹

„Fekete” kérésére 1963. április 4-én „Mozart” meglátogatta a Pápai Magyar Intézetet, hogy kipuhatolja az igazgató, monsignor Zágon József álláspontját az esetleges Magyarországgal

folytatandó tárgyalásokkal kapcsolatban. A római rezidentúra legfőbb operatív magja a Falconieri Palotában, a Pápai Magyar Intézetben volt. Az ott dolgozó tisztek könnyen lehallgathatták a közöttük folyó beszélgetést, amit aztán lejegyeztek, és abból a célból elemeztek, hogy még egyszer meggyőződjenek forrásuk „őszinteségéről” és szavahihetőségéről. **20** A Zágon rendkívül nehéznek tartotta a magyar katolikus egyház helyzetét. A szervezetet szerinte megtizedelték a folyamatos letartóztatások, és felőrölték a kommunista rendszerrel immár tizenöt éve tartó csatározások, megöregedett, kimerült és a konfliktusok elkerülésére vágó „árulók” kezében van. Az emigráns politikusok közösségében elterjedt véleményt idézve, az igazgató elítélte a magyar delegáció Zsinaton tanúsított magatartását, és sürgette, hogy a Szentszék és ne a kormány nevezze ki az új püspököket.

Zágon elszántsága, hogy nyilatkozzon, súlyos politikai és büntetőjogi következményekkel járt. A Rómába emigrált papság és a Vatikán ugyanis *„tökéletesen tisztában voltak a valós helyzettel”* az egri és a veszprémi egyházmegyék titkos kapcsolathálózatán keresztül. **21** Ezen a ponton „Mozart” nyíltan provokálta beszélgetőtársát, tanácsot adva a Mindszenty-üggyel kapcsolatban. Zágon szerint mindenképpen el kell kerülni a kapitulációt, azaz a római száműzetést; kijelentette, hogy ellenzi König Budapestre utazását, és kifejezte reményét, hogy a magyar kormány nem fog engedélyt adni arra, hogy König láthassa Mindszentyt. A Pápai Magyar Intézet vezetősége, folytatta az igazgató, egy nagyon egyértelmű üzenetet küldött a prímásnak amerikai diplomáciai csatornákon keresztül: utasítsa el König meghívását, és ne hagyja el Magyarországot még abban az esetben sem, ha ezt a pápa kérné. Közismert volt – fűzte hozzá –, hogy az amerikaiak meg akarnak szabadulni annak a személynek a jelenlététől, aki megnehezíti diplomáciai kapcsolataik normalizálását Magyarországgal, de írásos garanciát kértek a magyar kormánytól arra az esetre, ha Mindszenty elhagyja az amerikai követség épületét. Zágon nem tudhatta, ki(k)nek dolgozik beszélgetőtársa, és beleesett a neki szánt csapdába: Mindszenty „védelmének” naiv terve a feje fölött aláírt megegyezéssel meggyőzte „Mozart” mindkét kapcsolattartóját – a Szentszékét és a magyar hatóságokat –, hogy a konzervatívok befészkeltek magukat a status quo erőtlén védelmébe. **22** „Mozart” úgy viselkedett immár, mint egy aktív közvetítő: április 12-én azt tanácsolta a magyar kormánynak, hogy ne higgyen Mindszenty provokációjának, aki azzal fenyegetőzött, hogy radikális lépésre szánja el magát, például kisétál az utcára és megvárja, hogy a magyar rendőrség letartóztassa. „Mozart” azt tanácsolta a magyar kormánynak, hogy tartson ki amellet, hogy a bíboros nem magyar területen tartózkodik, hanem – a budapesti legációban belül – amerikai földön. Az egyetlen kiút a zsákutcából tehát nem a Magyarországra való visszatérése, hanem Rómába való költözése, úgy, hogy a magyar hatóságok garantálják személyes sértetlenségét. **23**

1963. április 25-én „Mozart” részletesen tájékoztatta magyar barátját König érsek közelgő budapesti látogatásáról, ami ugyan nem minősült titkosnak, de különleges diszkréció mellett zajlott. Ez az informális út készítette elő Agostino Casaroli vatikáni diplomata első látogatását egy szocialista fővárosban (május 7. és 9. között Budapesten). **24** Azt a jelentést idézve, amit König küldött a bécsi apostoli nunciatúrára, majd az Államtitkárságra, „Mozart” kitarzott amellet, hogy Mindszentynek egyáltalán nem áll szándékában elhagyni Budapestet, és keserűen kritizálta a Szentszék római száműzetésére vonatkozó terveit, és politikai cselekvési és szólásszabadságára vonatkozó garanciát kért. **25** A Szentszék azonban Casarolin keresztül már közölte saját feltételeit Rómába való áthelyezésével kapcsolatban. „Mozart” azt is tudni vélte, hogy a Szentszék meg találta Mindszenty lehetséges utódját, Hamvas **26** bíboros személyében. Ezekhez a körülményekhez járultak még hozzá Casaroli magyarországi utazása során szerzett kedvező tapasztalatai, melyekről „Mozart” a XXIII. János pápa halála körüli napokban számolt be, akinek utóda – erősítette meg „Mozart” – kétségtelenül Montini bíboros lesz, akire minden „haladó szellemű” a szavazatát fogja adni. A Szentszéknek szándékában állt a lehető legrövidebb időn belül megegyezésre jutni az öt üresen maradt püspöki szék betöltésével és a katolikus egyház legális működésével kapcsolatos nagyobb biztosítékok kérdésében is. Ehhez képest, emelte ki Casaroli, Mindszenty személyes ügye másodlagos kérdés, melynek megoldatlansága nem gátolja a magyar hatóságokkal remélt megegyezést. **27**

Párhuzamos életrajzok: a „Mozart”-dossier lezárása

Gottfried Kusen, azaz „Mozart” múltjának és beállítottságának nemzetközi ellenőrzését már 1962 őszén elindították a magyar állambiztonsági szervek. A Varsói Szerződés biztonsági szerveinek Kusenre vonatkozó ellenőrzési eredményei viszont csak nagy késéssel, 1963 tavaszán érkeztek meg, és nem szüntették meg a budapesti operatív központ gyanakvását. A lengyel, bolgár és román diplomaták, akikről „Mozart” azt állította, hogy „szoros kapcsolatban” áll velük, egyszerűen letagadták a nyilvánvaló tényt, és közölték, hogy Gottfried Kusen nem szerepel operatív nyilvántartásukban.²⁸ Világos volt, hogy azok a szervezetek, melyeknek kényszerűen együtt kellett működniük, féltékenyen őrizték nemzeti előjogaikat, és igyekeztek megvédeni „saját” forrásukat még szövetségesük kárára is. Például „Mozart” egyik kapcsolata jó ideje Ion Mazilu román konzul volt, akit maga „Mozart” is többször a bukaresti hírszerzés-kémelhárítás rámenős és agresszív tagjaként jellemzett, a „szelíd” „Fekete” ellentétének. Kelet-Berlinből valamivel őszintébb válasz érkezett: Kusen ismeretlen volt a Stasi előtt, viszont barátja Alighiero Tondi filozófiatanárról és barátjáról rendelkezett adatokkal a keletnémet állambiztonság. Az igazán használható információk a csehszlovákiai kémelhárítóktól érkeztek, akik egy 1960-ban a „Somalia” fedőnevű, Rómában tanuló afrikai diáktól kapott információk alapján megerősítették „Mozart” létezését. Ebben Gottfried Kusent úgy írták le, mint egy „Nyugat-Németországnak és a Vatikánnak dolgozó hírszerzőt”, aki gazdasági és ipari kémkedést is folytat.²⁹

Az információcsere bár nem tisztázta Kusen elköteleződésének őszinteségét, megerősítette azt, amire immár Budapesten és Rómában is többen gyanakodtak: „Mozart” különböző megbízóknak dolgozott, akik a Kelet felé nyitás első szakaszában kommunikációs csatornának és befolyásolási ügynöknek használták. Egy grafológiai elemzés azt is alátámasztotta, az 1962–63 folyamán a magyar állambiztonsági szerveknek küldött négy jelentésből kettő nem eredeti. Az igazi kételyt azonban a szocializmushoz való hozzáállása jelentette. „Mozart” személyes meggyőződése ellenére dolgozott a Vatikánnak, vagy olyan rafinált technikát alkalmazott, amellyel ki tudta szűrni az olasz fővárosba beszivárogni próbáló, a szovjet tömbhöz tartozó kémeket? Budapesten a vatikáni vonal felelőse, Fóti Ernő ezredes a kettős játszmaival kapcsolatos gyanakvása miatt megtiltott minden „konspiratív” formában fenntartandó kapcsolatot, és Mozart ideológiai megbízhatatlanságával motiválta döntését:

„Ami a jelenlegi időszakot illeti, Mozart rendszeresen ad információt a bonni kormány részére. Emellett kapcsolatot tart Marokkó, Libéria, Tunisz, szovjet, román, bolgár, lengyel és a jugoszláv külképviseleti szervek beosztottjaival [...] Nem tartjuk valószínűnek, hogy a nyugatnémet, angol, esetleg az amerikai hírszerző szervek Mozart személyével kapcsolatos lehetőségeket figyelmen kívül hagyták volna. De ha ez nem is áll fenn, elképzelhetetlen, hogy az olasz elhárítás ne figyelt volna fel személyére a szocialista országok követségeivel meglévő széleskörű kapcsolatai miatt”[...] Nem támogathatunk egy olyan embert, aki maga is bevallotta, hogy a Canarishoz, majd az angol titkosszolgálatához tartozott.”³⁰

Maga „Mozart” táplálta magyar kapcsolattartóiban a kétkedést azzal, hogy 1963 szeptemberében részt vett egy Kelet-Németországba összehívott „antifasiszta nemzetközi kongresszuson”. Annak ellenére, hogy egy hivatalos és propaganda jellegű eseményen formálisan magánemberként vett részt (minősítéseként csak annyit közölt, hogy „egy római újságíró”), „Mozart” értesítette beszélgetőtársát, hogy az utazás a Szentszék előzetes jóváhagyásával és anyagi támogatásával történt, valamint az NDK külügyminisztériumának közreműködésével:

„A Vatikáni Államtitkárság Kusenen keresztül akar az NDK vallási és politikai helyzetéről információkat szerezni. Kusen kapcsolatba lép Willi Stoph-fal, a parlament elnökével, akit személyesen ismer. Visszatérésekor memorandumot készít az Államtitkárság számára.”³¹

Mozart operatív önállósága zavart keltett az állambiztonsági apparátusban dolgozó tisztekben, akiknek szakmai előmenetele gyakran az 1956 előtti vagy közvetlenül a forradalom utáni megtorlásokhoz volt köthető. Ezek az emberek ahhoz voltak hozzászokva, hogy otthon mindenféle egzisztenciális fenyegetésekkel, zsarolásokkal vagy apró ajándékokkal „ösztönözzék” az általuk beszervezett hálózati személyeket. A külföldi kapcsolatok azonban – főleg a „Mozart” kaliberű befolyásolási ügynökök – saját „életművel”, azaz egzisztenciával és tekintéllyel rendelkeztek, és nehezen illeszkedtek be a szocialista hírszerzés által követelt

feltételrendszerbe. Ráadásul abban az időszakban az Olaszországban tevékenykedő magyar állambiztonsági szervek legtöbb operatív kapcsolata még mindig az Olasz Kommunista Párthoz vagy az Olasz Szocialista Párt balszárnyához kötődött. Előbbieket a Belügyminisztérium utasítása szerint egyenesen tilos volt formálisan beszervezni és fedőnévvel ellátni. Az általuk szolgáltatott információk egyfajta „elvtársi szívességnak” számítottak. Kusen, azaz „Mozart” helyzete egészen más volt, mivel önálló tényezőként (hírhordóként, véleményközvetítőként) viselkedett, anélkül hogy erre bármilyen utasítást adtak volna neki.

A berlini misszió után „Mozart” néhány napra megállt Firenzében, hogy részt vegyen a La Pira polgármester által szervezett konferencián, és nem mulasztotta el fiatal, tapasztalatlan kapcsolatát újra kioktatni feladatával kapcsolatban:

„Kifejtette, hogy nekünk – mármint szocialista külképviselőknek – sokkal több figyelmet kellene szentelnünk [La Pira] személyére és környezetére. Ugyanis pozitív idealizmusát rendkívül ki lehetne használni a közeledés érdekében. Nagyon dicsérte La Pira fiatal és tehetséges munkatársait.” 32

Az 1963. október 15-i találkozó után „Mozart” végleg levetette az addig használt álarcát. Miután látszólagos hanyagsággal arról tájékoztatta az egyre ijedtebb „Feketét”, hogy Casaroli tisztában volt a magyar diplomatával ápolott kapcsolatával, és hogy beszámolt neki beszélgetéseikről is, még hozzátette, hogy miután Pölschke, az NDK Külügyminisztériuma európai osztályának fiatal felelőse megismerte Budapesten „Feketét”, kijelentette, hogy örül a „Mozarttal” való barátságának. Befejezésül megjegyezte, azt gyanítja, hogy a román konzul, Mazilu és egy lengyel újságíró, akivel kapcsolatba került, a katonai hírszerzésnek dolgoznak.³³ Jóllehet a rá jellemző könnyed és kétértelmű stílusban, „Mozart” világosan üzent beszélgetőtársának, hogy tökéletesen ismeri valódi személyazonosságát és a szándékait a keleti tömb tucatnyi „diplomatajának” és „újságírójának”, akikkel az utóbbi években kapcsolatba került, és mindenekelőtt hogy ezeket az információkat a vatikáni hatóságokkal is megosztotta.

Mindeközben, még ha késve is, a közös lelepleződéstől való félelem miatt, a szovjet tömb titkosszolgálati közötti együttműködés kezdte meghozni gyümölcsét. A lengyel belügyminisztérium Nemzetközi Kapcsolatok Osztálya 1963 novemberében arról tájékoztatta a magyar társszerveket, hogy Kusennek, aki a Vatikáni Rádió német adásának valódi felelőseként neveztek meg, nagyon fontos szerepe volt a keleti, főleg a lengyel egyházakra vonatkozó információk gyűjtésében, és szoros kapcsolatban volt Mons. Gerhard Fittkauval, aki a II. Vatikáni Zsinat sajtóirodája német alosztályának felelőse volt. Ezen kívül kiderült az is, hogy a közelmúltban Kusen Moszkvában és Prágában járt, és jugoszláviai missziója is előrehaladott tervezési szakaszban volt.³⁴ A fiatal magyar tiszt és „Mozart” közötti találkozások folyamatosan ritkultak a központi utasításoknak megfelelően. Budapest nem akarta a feltűnő visszavonulás látszatát kelteni, de féltette operatív személyzetének biztonságát. Kusen információi³⁵ a Kúria belső konfliktusairól, melyekből az derült ki, hogy az új pápa, VI. Pál még tétovázik a „paraziták” és XII. Piusz rokonainak és védenecinek eltávolításával kapcsolatban, továbbra is érdekelték a magyar hatóságokat, de a Szentszék és Kádár Magyarország közötti közvetlen kapcsolatok elindulása immár feleslegessé tett bármilyen nem hivatalos közbenjárást. ³⁶

1964 első hónapjaiban tovább lassult az információáramlás. Az a személyes barátság, amivel „Mozart” kötődni látszott a fiatal „Feketéhez”, számára kényelmetlen helyzetet jelentett, amelyet „Mozart” egyre súlyosabb indiszkréciója is nehezített. „Fekete” összes római „kollégájának” károkat okozott, kezdve Ivanovval a szovjet követség tanácsosával, akit a német újságíró azzal vádolt, hogy egyike azoknak a szereplőknek, akik a nápolyi NATO-bázis ellen kémkedtek.³⁷ A végső fordulat megérett immár, és Krukowszki ezredes, a lengyel belügyminisztérium kémelhárítási igazgatóság helyettes főnökeinek 1964. június 23-i budapesti látogatásával be is következett. A lengyel szakember azért érkezett a magyar fővárosba, hogy megvitassa magyar kollégáival a „Mozart”-ügyet, akitől a magyarok időközben megvonták a két évvel korábban megadott fedőnevet is.³⁸ Krukowszki azzal magyarázta az információkérését, hogy újra felvette a kapcsolatot Kusennel, s arra kérte a magyarokat, hogy fejezzék be vele az együttműködést. A Varsó által május 11-én elküldött távirat szerint is

Gottfried Kusen életrajzában túl sok ellentmondás található. Miután saját ügynökhálózatukon keresztül kiderítették, hogy a pápai államtitkárság a szocialista tömb irányába Kusent befolyásolási ügynökként használta, a lengyelek magyar kollégáikhoz képest alaposabb kutatást végeztek múltjára vonatkozóan. Mindenekelőtt német kapcsolataival vádolták meg: Gerhard Fittkau nemcsak Kusen személyes jó barátjának bizonyult, hanem a CIA és a nyugatnémet kém szervezet által használt három római fedőcím birtokosának is. Az ideológiailag egyébként is rendkívül elfogult hírszerzőtiszték szemében még súlyosabbnak tűntek azok a „politikai” eredetű barátságok, amelyekkel Kusen Rómában körül volt véve: például Wilhelm Meissner, a konzervatív *Die Welt* című nyugatnémet napilap tudósítója; a jezsuita Schmitz, a Vatikáni Rádióban felettese, akit a lengyelek azzal vádoltak, hogy együttműködött Hans Maria Globkéval a nürnbergi törvények megfogalmazásában; vagy éppen Rühle, a szintén jobboldali irányultságú *Stern* című hetilap tudósítója.³⁹ Ez utóbbi, a Harmadik Birodalom idején Kusen elődje volt a Vatikáni Rádió német adásánál, ahonnan azért távolították el, mert állítólag titkos dokumentumokat tulajdonított el a pápai államtitkárság archívumából, amiket azután Svájcban eladott.⁴⁰

Az 1964. június 23-i operatív értekezlet után a Kusen-aktát Budapesten lezárták és irattárba helyezték, annak ellenére, hogy két alkalommal operatív tiszték engedélyt kaptak feletteseiktől annak tanulmányozására. Kusennek a magyar irattárakban és a Vatikáni Rádiónál dolgozó exkollégák emlékezetében is nyoma veszett. „Fekete” még azon a nyáron visszatért Magyarországra és újra Garzó Ferenc néven folytatta az állambiztonsági apparátuson belül felfele ívelő karrierjét, olyannyira, hogy 1967–68-ban elvégezte a moszkvai KGB-akadémiát, és ezredesi fokozatot kapott, mielőtt 1972 és 1976 között ismét a régi fedőnevével, visszatért volna Rómába, mint a magyar hírszerző apparátus egyik leghatékonyabb és legaktívabb állomásának ideiglenes irányítója.⁴¹

Azonban még egy olyan körültekintő szakember, mint „Fekete”, sem gondolhatta volna, hogy az az idős, érzékeny, gyenge egészségű úriember, aki állandóan kritizálja az országot, ahol negyven éve él, és lenézi az olaszokat, egy római irattár mappáiban úgy szerepelhet, mint a fasiszta politikai rendőrség 683-as számú bizalmasa.⁴² A Mauro Canali olasz történész által a Közbiztonság Általános Igazgatóságának iratai alapján elkészített aprólékos rekonstrukciójában találjuk meg azokat a hiányzó életrajzi adatokat, amelyekre éveken át sikertelenül vadásztak a keleti tömb állambiztonsági szervei.

„Gottfried Kusen 1901 decemberében született Kölnben és 1924-től élt Olaszországban. 1928-tól a »Dresder Dienst«-nek, 1935-től Ley »Il Fronte del Lavoro« című újságjának dolgozott, amelytől kilépett, amikor Goebbels lapja bekebelezte. A PolPol 1936 első felétől alkalmazta. Egy fiatal sorrentói nemeslányt, Roberto Cito di Torrecuso herceg lányát vett feleségül, akitől három gyermeke született, és jóllehet Rómában élt, sok időt töltött Anacapriban is. Alkalmanként dolgozott néhány tudósítónak, mint a Külföldi Sajtó Egyesület főnöke. A rendőrség előtt úgy tűnt, hogy Tavolatónak⁴³ és Kusennek intim kapcsolata is volt, olyannyira, hogy a bünyügyi rendőrség egyik csapatának jelentéséből, mely a főbiztos szolgálatában állt, azt lehet kiolvasni, hogy Kusen »könnyű jellemű, pederasza, az összes német újságból kizárták erkölcsstelenség miatt (Tavolatóval folytatott nemi életet)«. Kusen lehetővé tette Hans Joachim Boettchernek, a düsseldorfi »Bergwerks Zeitung« háború alatti tudósítójának a leleplezését, aki a valóságban az Olaszországban működő német kémhálózat egyik legfontosabb szereplője volt. [...] 1942 elején Boettchert a német katonai-politikai rendőrség bízta meg, hogy folytasson nyomozást néhány magas rangú fasiszta vezetővel kapcsolatban, akiket azzal gyanúsítottak, hogy olyan »különbéke ügyében dolgoznak, ami a legyőzött Olaszországnak jobb kilátásokat biztosított volna, mint egy olyan, győztes Olaszországnak, ami fölött teljesen Németország uralkodik«. [...] Hibája az volt, hogy megpróbálta beszervezni Fritz Kusent, aki természetesen úgy tett, mint aki kötélnek áll, és a PolPol irányításával hatékony ellenkémkedésbe kezdett. Boettchert 1942. február 11-én letartóztatták, és 27-én kiutasították Olaszországból. Kusen folytatta a Boettcher hálózatának még nem azonosított elemei utáni nyomozást, de miután behívták, átadta a nyomozást barátjának, Tavolatónak, lehetővé téve »a német hírszerzés tengelyének«, Horst Weyhmannénak a leleplezését, akit a német hírszerzés a Balkánon elért nagy sikerei után helyezett át az olasz vonalra.”⁴⁴

Olaszország német okkupációját követően „Kusent a Luftwaffe egyik Olaszországban állomásozó egységéhez helyezték. Róma felszabadulása után Kusen dezertált és nem követte Észak felé visszavonuló egységét. 1945 nyarán letartóztatták és először egy Tarantóhoz közeli, majd egy nápolyi fogolytáborba internálták. 1946-ban szabadult és egy angliai katonai kórházban dolgozott.”⁴⁵ Majd a sokarcú és kiismerhetetlen Gottfried Kusen visszatért az Örök Városba, és a vatikáni falakon belül kezdte meg második, kevésbé kalandos, de nem kevésbé rejtélyes életét.

---

¹ A tanulmány eredeti címe: „Mozart”, *l’Ungheria e il Vaticano, 1962–1964. Il fascicolo di spionaggio come fonte storica*. Fordította Török Sára. A tanulmány első része a *Betekintő* 2014/4. számában olvasható.

² ÁBTL 3.2.4. K-383. 39. Jelentés, Róma, 1962. november 19.

³ Uo. 43–46. „Mozart” jelentése, 1962. december 3.

⁴ Pontos leírást ad a Rómába emigrált egyházi személyek és a kommunista magyar állam között a II. vatikáni zsinat éveiben fennálló ellentéttel kapcsolatban Fejérdy, 2009: 59–89.

⁵ ÁBTL 3.2.4. K-383. 49–50. Jelentés, Róma, 1962. december 15.

⁶ Uo. 50.

⁷ Egyébként egyáltalán nem privilégiumról volt szó, ahogy azt Benny Lai Vatikán-szakértő naplója mutatja. Lai, 2006: 165–323.

⁸ ÁBTL 3.2.4. K-383. 53. Jelentés. Róma, 1962. december 15.

⁹ Uo. 54–55. Utasítás a római rezidentúrának. Budapest, 1963. január 9.

¹⁰ Uo. 56–57. Jelentés. Róma, 1963. február 1.

¹¹ Uo. 66–67. Jelentés. Róma, 1963. február 27.

¹² Részletesen lásd Melloni, 2000: 169–197.

¹³ Zizola, 2000: 228–238. Lásd még Velati (szerk.), 2007: 514.

¹⁴ ÁBTL 3.2.4 K-383. 82–84. Jelentés. Róma, 1963. március 10. A látogatással kapcsolatban lásd: Hebblethwaite, 2013.

¹⁵ ÁBTL 3.2.4. K-383. 118–119. Jelentés. Róma, 1963. április 19.

¹⁶ Egy 1963. március 12-i amerikai diplomáciai jelentés csak annyit jelzett, hogy hírek keringenek Rómában Hruscsov esetleges látogatásával kapcsolatban. Melloni, 2000: 168.

¹⁷ Faggioli, 2007b: 139–155.

¹⁸ A megegyezéssel kapcsolatban lásd Casaroli, 2000: 77–103.; Barberini, 2007: 156–171.

¹⁹ ÁBTL 3.2.4. K-383. 85. Jelentés. Róma, 1963. március 27.

²⁰ Uo. 91–98. Jelentés. Róma, 1963. április 5.

²¹ A Zágón által a Szentszéknek Magyarországgal való titkos kapcsolataira vonatkozó önkéntelenül elmondott információkat pontosan megerősítik az Agostino Casaroli első magyar missziójának végén, 1963. május 7–9-én küldött jelentések. Barberini (szerk.), 2008: 52–89.

²² A Zágonnal folytatott beszélgetésről „Mozart” bemutatott egy német nyelven írt hétoldalas jelentést is, melyet, hogy hitelességét igazolják, összehasonlítottak a gyorsírással írt jelentéssel. ÁBTL 3.2.4. K-383. 106–112.

²³ ÁBTL 3.2.4. K-383. 114–117. Jelentés. Róma, 1963. április 12.

²⁴ Casaroli magyarországi utazását a magyar biztonsági szervek készítették elő aprólékos gondossággal. Május 2-án a Belügyminisztérium III/III-2. osztályán tartott értekezleten bemutatták a magas rangú vatikáni diplomata ellenőrzésének tervét, amelybe egy tucat hírszerző tisztet és 17 informátort vontak be. Szabó (szerk.), 2005: 97–99. König és Casaroli budapesti látogatásáról és annak fejleményeiről lásd Somorjai, 2009 (155–170.) pontos rekonstrukcióját.

²⁵ „Mozartnak” 1963. április 18-án Königgel folytatott beszélgetésének igazolása a bíboros naplójában: Mindszenty, 1979: 268.

²⁶ ÁBTL 3.2.4. K-383. 121–122. Jelentés. Róma, 1963. április 25. A kalocsai érsek a Magyar Katolikus Püspöki Konferencia mérsékelt szárnyához tartozott, s a magyar kommunista hatóságokkal való megegyezésre törekedett.

²⁷ ÁBTL 3.2.4. K-383. 133. Jelentés. Róma, 1963. június 12.

²⁸ Uo. 33–34. A BM III/I. Csoportfőnökség átirata.

²⁹ Uo. 35.

³⁰ Uo. 125. Utasítás a római rezidentúrának. Budapest, 1963. május 3.

³¹ Uo. 145. Jelentés. 1963. október 15.

³² Uo. 146.

³³ Uo. 147.

³⁴ Uo. 149–150. A BM III/I. Csoportfőnökség átirata.

³⁵ Uo. 155. Jelentés. Róma, 1963. október 25.

³⁶ Uo.

³⁷ Uo. 157. Gottfried Kusen ügyére vonatkozó összefoglaló jelentés. Budapest, 1964. április 17.

³⁸ Uo. 167. Jelentés. Budapest, 1964. június 25.

³⁹ Globke, mivel nem volt tagja a nemzetiszocialista pártnak, 1945 után elkerülte a számonkérést. 1953 és 1963 között Adenauer kancellár egyik legközelebbi munkatársa volt.

---

⁴⁰ ÁBTL 3.2.4. K-383. 203–205. A lengyel Belügyminisztérium által küldött, Kusenre vonatkozó jelentés magyar fordítása. Varsó, 1964. május 11.

⁴¹ Az olaszországi magyar hírszerző tevékenységről az 1970-es években lásd: Bottoni, 2010: 261–289.

⁴² Canali, 2004: 188. Kusen 1936. június 24. és 1942. május 16. közötti együttműködése a fasiszta politikai rendőrséggel a Központi Állami Levéltárnál őrzött dokumentumok alapján, valamint a fasizmus elleni szankciók legfőbb Kormánybiztosságának 1935–1943 közötti dokumentumai szerint bizonyítottnak tekinthető. Kusen neve megjelenik egy másik monográfiában is, amely a homoszexualitás olasz fasiszta rendszerbeli politikai kezelését vizsgálja. Benadusi, 2005: 224. és 230.

⁴³ Az újságíró és író, Italo Tavolato (1889–1963) 1933-tól a fasiszta politikai rendőrség 571-es számú bizalmasa volt „Tiberio” fedőnévvel. Lásd: Canali, 2004: 191–193.; és Benadusi, 2005: 229–230. Úgy tűnik tehát, hogy Kusen a Tavolato által irányított kiterjedt hálózat kulcsszereplője volt.

⁴⁴ Canali, 2004: 193–194.

⁴⁵ Uo. 728.,344. jegyzet.

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

3.2.4. Kutató dossziék

K-383

„Mozart”

Nyomtatásban megjelent források

Casaroli, 2000

A. Casaroli: *Il martirio della pazienza*, Torino, Einaudi.

Mindszenty, 1979

Mindszenty: *Napi jegyzetek. Budapest, amerikai követség, 1956–1971*. Vaduz, Mindszenty Alapítvány.

Somorjai, 2009

Somorjai Ádám: Az apostoli Szentszék és Mindszenty József kapcsolattartása, II. In *Sancta Sedes Apostolica et Cardinalis Joseph Mindszenty, II. Documenta 1956–1963. Tanulmányok és szövegközlések*. Budapest, METEM.

Hivatkozott irodalom

Barberini, 2007

G. Barberini: *L’Ostpolitik della Santa Sede. Un dialogo lungo e faticoso*. Bologna, Il Mulino.

Barberini (szerk.), 2008

La politica del dialogo. Le carte Casaroli sull’Ostpolitik vaticana. Szerkesztette: G. Barberini. Bologna, Il Mulino.

Benadusi, 2005

L. Benadusi: *Il nemico dell’uomo nuovo. L’omosessualità nell’esperimento totalitario fascista*. Milano, Feltrinelli.

Bottoni, 2010

-
- Stefano Bottoni: Egy különleges kapcsolat története. A magyar titkosszolgálat és a Szentszék, 1961–1978. In *Csapdában. Tanulmányok a katolikus egyház történetéből, 1945–1989*. Szerkesztette: Bánkuti Gábor – Gyarmati György. Budapest, ÁBTL–L’Harmattan, 261–289.
- Canali, 2004
M. Canali: *Le spie del regime*. Bologna, Il Mulino.
- Faggioli, 2007a
M. Faggioli: Ostpolitik vaticana e „questione tedesca” 1958–1968. *Contemporanea*, 3. sz. 403–417.
- Faggioli, 2007b
M. Faggioli: La diplomazia di Bonn e le encicliche di Giovanni XXIII (1961–1963). *Ricerche di Storia Politica*, 2. sz. 139–155.
- Fejérdy, 2009
Fejérdy András: „Hontalanok”. A római emigráns magyar papok, a magyar kormányzat és a Vatikán új keleti politikájának kezdetei. *Történelmi Szemle*, 1. sz. 59–89.
- Hebblethwaite, 2013
Peter Hebblethwaite: *Giovanni XXIII: Il papa del Concilio*. Roma, LIT Edizioni.
- Lai, 2006
Benny Lai: Il „mio” Vaticano. Diario tra pontefici e cardinali, Soveria Mannelli. *Rubbettino*, 165–323.
- Melloni, 2000
A. Melloni: *L'altra Roma. Politica e S. Sede durante il Concilio Vaticano II (1959–1963)*. Bologna, Il Mulino.
- Szabó (szerk.), 2005
A Szentszék és a Magyar Népköztársaság kapcsolatai a hatvanas években. Szerkesztette: Szabó Csaba. Budapest, Szent István Társulat – Magyar Országos Levéltár.
- Velati (szerk.), 2007
Angelo Giuseppe Roncalli Giovanni XXIII. Pater amabilis. Agende del pontefice 1958–1963. Szerkesztette: Mauro Velati. Bologna, Istituto per le Scienze religiose.
- Zizola, 2000
G. Zizola: *Giovanni XXIII. La fede e la politica*. Roma–Bari, Laterza.